

спеціальних дослідженнях пропонується розуміти її як логічну систему словесного вираження думки, за допомогою якої описується право і його прояви, що характеризується наявністю специфічної термінології, особливих об'єктів фіксації і певним колом постійних користувачів та служить засобом інтелектуально-правової комунікації.

Вже давно набула статус тривіальної істини фраза про те, що формування права повинно бути чіткими й однозначними. Цей постулат, який прийшов з глибини століть, ставить цілком конкретні завдання і перед юристами, і перед лінгвістами. Знов-таки, той самий Дж. Локк ще наприкінці XVII ст. підкреслював надзвичайну важливість чіткого і зрозумілого застосування слів у мовленні. Мислитель проводив паралель між обміном словами й ідеями, з одного боку, і комерційною торгівлею – з іншого: той, хто використовує одне й те саме слово в різних значеннях, схожий на продавця, який намагається продати одну й ту саму річ декілька разів.

Насамкінець варто вказати, що юридичний текст як один із зовнішніх виразів ідеальної (правової) картини (картини належного) реального (фізичного) світу більше за будь-який інший має бути точним за своїм змістом і зрозумілим як посвяченому, тобто учаснику дискурсивного співтовариства, так і непосвяченому. Неналежна лінгвістична якість юридичних текстів перешкоджає розумінню і без того складних правових ідей, підриває довіру до права в цілому. У той самий час не можна піддаватися спокусі поставити рівень правової культури суспільства в залежність від якості юридичної мови. Остання є мінімально необхідною умовою належного правового регулювання, але недостатньою. Мова не може сама по собі гарантувати соціальний порядок, вона вимагає наявності доброї волі з боку самих учасників суспільних відносин і корегування останніх, у разі потреби, з боку суверена. Відсутність такої доброї волі або соціального контролю робить досконалість юридичної мови марною. Лінгвістична частина соціального договору є продовженням обопільної взаємозалежності між членами громади.

Р. О. Кабальський, асистент
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

Правова нормативність як засіб юридичної техніки

Нормативність є основою здійснення правового регулювання. Проте таке регулювання суспільних відносин має носити організований характер. У зв'язку з цим актуальним є з'ясування сутності правової нормативності, що сприятиме усвідомленню механізму соціального регулю-

вання. Тому, зважаючи на іманентність праву нормативності, нагальним стає питання дослідження особливостей прояву нормативності права як засобу юридичної техніки.

У межах пострадянського праворозуміння можна виділити такі дві головні течії щодо розуміння природи нормативності права: 1) нормативність права розглядається як якість, що викликана існуванням права як системи норм, та 2) нормативність права як вираження його загальнообов'язковості (загальності та обов'язковості).

До представників першого напрямку належать, зокрема, С. С. Алексєєв, С. Н. Братусь, М. Н. Марченко, І. Є. Фарбер. Так, С. Н. Братусь вважав, що “істотною рисою права є його нормативність. Це твердження тавтологічне по суті: якщо право – це система норм, правил, що приписують належну або можливу поведінку тим, кому ці правила адресовані, а норма – це масштаб визначеної поведінки, то само собою розуміється, що суть права в його нормативності”; а С. С. Алексєєв зазначав, що “право – це не тільки норми; без норм, без нормативності як риси нема права”. І далі: “Нормативність, як би широко не трактувалася ця визначальна риса права, у принципі ні в чому іншому, ніж у нормах, загальних формалізованих писаних правилах поведінки, виражатися не може”.

Для іншого російського теоретика М. Н. Марченка “право – це не просто система норм, а система норм, установлених або санкціонованих державою”, і “говорячи про систему правових норм, інакше, нормативність права...” – продовжує він, ототожнюючи нормативність права та систему правових норм.

Таким чином, подібне розуміння нормативності викликане розумінням права як системи норм, установлених та санкціонованих державою. На думку автора, незадовільність такого розуміння нормативності полягає в тому, що за такого підходу, по-перше, розглядається лише формальний (позитивно-емпіричний) бік нормативності, нехтуючи її сутнісними якостями. В результаті цього, по-друге, сутність нормативності (належного) підмінюється державним примусом, не говорячи вже про збідніле праворозуміння. Крім того, не береться до уваги важлива ознака нормативності як способу об'єктивації (форми) належного, адже належне не виводиться з велінь держави (емпіричного феномену).

Щодо другого підходу (нормативність права як вираження його загальності та обов'язковості) до з'ясування природи нормативності права, перш за все слід зазначити, що, трактуючи нормативність права як його загальнообов'язковість, різні дослідники по-різному бачили джерело такої загальнообов'язковості. Так, С. С. Алексєєв, посилаючись на класиків марксизму, вказував, що пануючі за даних відносин індивіди “повинні надати своїй волі, обумовленій цими певними відносинами, загальне вираження у вигляді державної волі, у вигляді закону”, вони “проводять свою особисту

волю у форму закону, роблячи її в той же час незалежною від особистого свавілля кожного окремого індивіда серед них”. Отже, загальність волі, вираженої в праві, прибічники діалектико-матеріалістичної методології розглядали як суттєву рису правового регулювання. А “загальність волі і є нормативністю правової форми суспільного регулювання”. Проте джерелом загальності волі та способом її вираження є державна воля: “В нормативності права, як і в інших якостях, проявляється те, що зміст права утворює державна воля. Це і дозволяє зробити волю, яка міститься в праві, загальною, загальнообов’язковою, владною”. Підсумовуючи, додамо, що у цьому контексті право – воля економічно пануючого класу, а нормативність – загальність цієї волі, забезпечена державним примусом.

Менш заполітизованим та більш послідовним є бачення нормативності, запропоноване російськими та українськими теоретиками права В. В. Борисовим, О. Б. Венгеровим та М. В. Цвіком.

Так, для О. Б. Венгерова “нормативність права проявляється в діалектичній єдності таких якостей правил поведінки, як узагальненість та обов’язковість”. А В. В. Борисов писав, що “нормативність права виражається у масштабності, еталонності, загальнообов’язковості норм поведінки”; М. В. Цвік вважає, що “нормативність права полягає в тому, що воно містить загальнообов’язкові права і обов’язки для невизначеного кола суб’єктів, тривало та багаторазово застосовується до передбачених ним життєвих ситуацій... Головні прояви права – правові відносини, норми, принципи і правосвідомість – мають при встановленні та реалізації повторюваний характер і в цьому сенсі є теж нормативними”.

Отже, крім загальності права, відміченої С. С. Алексєєвим, до розуміння нормативності додається ще його обов’язковість, яка, на думку М. В. Цвіка, набувається у результаті того, що “повторюваність певних дій, які зрештою стають зразком поведінки, приводить до внутрішнього їх сприйняття людьми як обов’язкових”. Таким чином, джерелом обов’язковості права вже є не державна воля, а фактична повторюваність відносин.

Проте відразу виникає ряд запитань. По-перше, чи можна ототожити загальнообов’язковість права з його нормативністю? Адже нормативність, як вже вказувалося, є вираженням належного, а обов’язковість у рамках цього напрямку обґрунтовується фактичною повторюваністю, тобто існуючим. Подібне праворозуміння (розчинення належного в існуючому) є характерним для пострадянських правників та зумовлюється методологічними чинниками (матеріалістичною діалектикою).

У разі формулювання обов’язковості через повторюваність плутається причина з наслідком: вчинки не стають належними через те, що вони постійно повторюються, тут, скоріше, більше діє синдром натовпу “бути як всі”. І навпаки, повторюються тому, що є вираженням належно-

го. У випадку реалізації можливості належної поведінки право дійсно може переходити з можливості в дійсність. Та слід мати на увазі таке. Реалізація можливості, наданої правом, є індикатором дієвості права та, як наслідок, “мінімум дієвості є умовою чинності норми”, як справедливо зазначав Г. Кельзен. Тому, на нашу думку, радянській юриспруденції в умовах методологічного монополізму матеріалістичної діалектики не вдалося подолати дуалізму належного та існуючого, а лише була здійснена спроба еклектичного обґрунтування виведення належного з існуючого.

Загал же продовжує спиратися на державне забезпечення (нехай і з посиланням на можливість, а не обов'язковість застосування примусу до правопорушників), адже право розповсюджується на всіх тому, що у випадку правопорушення дотримання права гарантується державою. Таким чином, нормативність права знову не може позбутися державної опіки. Крім того, за такого підходу презюмується те, що право не може не бути порушеним, чим стверджується апіорність негативної (злочинної) природи людини.

Право, знаходячи актуалізацію у мові, є адекватним вираженням буття людей – соціального виміру об'єктивної реальності. Тому норми права не можуть бути суб'єктивними, оскільки є укоріненими в бутті людей. Неможна назвати норми права і об'єктивними, оскільки така “об'єктивність” зникає при виході людини з соціального виміру. Нормам права притаманна об'єктивність як синтез дійсності та дієвості тільки в соціальному вимірі об'єктивної реальності як простору міжлюдських взаємин. Таким чином, право – інтерсуб'єктивне. Соціальні істоти, будучи зануреними в життєвий світ, безпосередньо відчують на собі (на рівні свідомості) належне, спричинене впливом нормативної сили права.

Можна стверджувати, що нормативність права, як будь-яке інше явище, має свої ознаки, які дозволяють охарактеризувати її природу. У сучасній юридичній літературі досить поширеним є виділення (у різному поєднанні) таких ознак нормативності права, як: повторюваність, типовість (нормальність), примусовість та обов'язковість. Проте слід підкреслити, що вказані вище ознаки нормативності не є сутнісними характеристиками природи правової нормативності, а більшою мірою описують її прояви, реалізацію, проекцію на емпіричну дійсність. У зв'язку з цим необхідно виявити інший, глибинний метарівень правової нормативності, той, що власне і робить право правом.

На відміну від правового об'єктивізму, на думку автора, якою б не була продовжуваність повторення “факту”, він може стати “нормативним фактом” лише за тієї умови, що з самого початку свого існування був пронизаний позачасовими цінностями, адже якщо він виступає формою матеріалізації ідеального (об'єктивація цінності в соціальну фактичність), то нема жодної необхідності в його повторенні для набуття фактом нор-

мативної сили. Як уже вказувалося, повторюваність є наслідком нормативності, а не навпаки.

З огляду на запропоноване розуміння нормативності як соціокультурного феномену можна зробити висновок, що правова нормативність є функцією правової системи, яка полягає в упорядкуванні (врегулюванні) її структурних елементів, зокрема суспільних (правових) відносин. Нормативність права – це визначальна риса права, яка, ґрунтуючись на рефлексивній здатності людини, є способом об'єктивації (формою) правового належного (правових цінностей) та зорієнтована на виникнення відношення належності певних моделей поведінки у соціальних суб'єктів. Нормативність характеризується рефлексивним поєднанням загальнообов'язковості та загальнозначущості права для необмеженого кола суб'єктів, які задаються елементом належності, закладеним у нормі (чи в іншому носії) через інтегровану нею цінність.

*Л. І. Заморська, д-р юрид. наук, доц.
Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича*

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ

У юридичній літературі існує думка, яку, зокрема, поділяє російський вчений В. В. Лазарєв, про те, що правова наука є не тільки пізнавально-теоретичною, а й “виробничою” у розумінні безпосереднього активного впливу на законодавство і практику його застосування. Нормотворчість, тлумачення і застосування норм права – усі ці процеси безпосередньо пов'язані з пізнанням.

Як зазначає В. М. Баранов, будь-яка правова норма є результативним проявом правотворчого пізнання, певним пізнавальним образом, що є складним феноменом і включає до себе чуттєві елементи, оскільки поява будь-якої правової норми не можлива без попереднього пізнання соціальних реалій, що викликали необхідність виникнення такої норми. У процесі пізнання норми права потрібно пізнати всі факти, явища і події, що мають значення для цієї норми. Однак пізнання у правотворчості здійснюється не безпосередньо – факти, явища і події, що аналізуються у правотворчому процесі, зумовлені також мовними правилами: розробники норм стикаються з багатьма текстами, що відображають ті чи інші факти соціального буття і є своєрідними мовними фактами.

Твердження про ґносеологічну індиферентність правотворчості, згідно з якою пізнання як таке лежить за межами правотворчого процесу